

לכל איש יש שם

בפרשת פקודי קוראים אנו על הקמת המשכן. דמות מרכזית בבניינו היה בצלאל, עליו אומר הקב"ה: "רֵאָה קְרָאתִי בְשֵׁם בְּצַלְאֵל בֶּן אוּרִי בֶן חוּר" (שמות לא, ב). בתיאור הקמת המשכן נחתם ספר שמות. כידוע, במסורת העברית שמות הפרשות והספרים בתורה חבים את שמם למילים הפותחות אותם. גם ספר שמות נקרא על שם תחילתו: "וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אֶלְיָשָׁר הַכֹּהֵן מִצִּיִּן הָאֵלֶּים מִצִּיִּן" (שמות א, א). התרגום היווני, ובעקבותיו גם תרגומים אחרים, הסתמך על מקורות עבריים קדומים, וטבע לספר זה שם קלאסי מלא אסוציאציות: 'אֶקְסוֹדוֹס'. לעומתו מחוויר השם המקובל: 'שמות', ונראה חסר משמעות. לדעתי - רק לכאורה. יש עומק אנושי ופילוסופי ב'שמות', ואת זאת ביטאה המשוררת זלדה בשירה המופלא בפשטותו "לכל איש יש שם":

לכל איש יש שם
שנתן לו א-לוהים
ונתנו לו אביו ואימו...
...
לכל איש יש שם
שנתנו לו תקופות השנה
ונתן לו עיוורונו
לכל איש יש שם
שנתן לו הים
ונתן לו
מותו.

לכל איש יש שם - שנתן לו א-להים

לפני שנים רבות למדתי בבית הספר, שהשמות מתגלים לפנינו בשתי צורות: כשם פרטי וכשם עצם כללי. עברו שנים והתחלתי להבין מה מסתתר מאחורי החלוקה הדקדוקית הזאת. השם הכללי מתאר אידיאה, מהות הדברים. הוא המפתח לידע. חז"ל אף השתמשו במונח 'שם' כדי לציין אידיאה: "לא מן השם הוא זה", וייתכן שעל בסיס זה אף קבעו את דרישתם הנעלה: "תורה לשמה", דהיינו שהאידיאה, הכוונה המלווה את מעשנו הדתיים חייבת להיות טהורה, לא אינטרסנטית, חסרת נגיעות. אולם, ענייננו כאן אינו בשמות הכלליים, אלא בשמות

הפרטיים דווקא, ובמיוחד בשמות בני האדם. ואכן, לימד אותנו פרנץ רוזנצווייג שבכך נעוץ ההבדל בין הפילוסופיה הקלאסית שהתעניינה באידיאות, בשמות העצם הכלליים, לבין המחשבה הקיומית הטוענת שהפילוסופיה חייבת להתייחס קודם כל לאדם האינדיבידואלי בעל השם הפרטי. האידיאה היא נצחית ואדישה. האדם האינדיבידואלי, לעומת זאת, מתמודד עם שאלות החיים והמוות, ואכן הוא בעל שם "שנתן לו מותו". בשינוי פילוסופי זה יש חזרה למקרא. אלוהי הפילוסופים יודע את האידיאות כולן. גם א-לוהי המקרא יודע את האידיאות, הוא גם יודע לומר "יִדְעָתִיךָ בְּשֵׁם" (שמות לג, יב). הוא מכיר את האדם בשמו הפרטי, "וַיֹּאמֶר אֵלָיו: אֲבִרְהָם! (בראשית כב, א). הקב"ה אף קורא בשם: "רְאֵה קָרָאתִי בְּשֵׁם בְּצִלְאֵל בֶּן אוּרִי בֶן חוּר" (שמות לא, ב). הקריאה בשם פירושה שהקב"ה מיעד לאדם, לכל אדם, משימה בחיים, משימה מיוחדת וחד-פעמית. "לכל איש יש שם - שנתן לו א-להים".

לכל איש יש שם שנתנו לו חטאיו.

יש אתיקה של השמות. הפגיעה בשמו של אדם היא על פי ההלכה חטא קשה ביותר. אין כוונתי לפגיעה בשמו "הטוב" של האדם, דהיינו בכבודו, אלא פשוט פגיעה בשמו. "לכל איש יש שם שנתנו לו אביו ואמו" אומרת זלדה, אך מוסיפה שיש גם שם "שנתנו לו שכניו" או "שנתנו לו שונאיו". חייהם של ילדים רבים אומללו כי כינו אותם בשמות גנאי, צחוק או לעג. גם מבוגרים סובלים מהתעללויות מעין אלו. הלשון גורמת לפציעות מורעלות, המשפילות את האדם ומכאיבות כפגיעות גופניות ולפעמים אף יותר. חז"ל החמירו מאוד עם פשעי הלשון, המכונים במשנת חז"ל "אונאת דברים". ואכן האמורא הארץ-ישראלית רבי חנינא מונה בין היורדים לגיהנום את "המלכין פני חבריו ברבים והמכנה שם רע לחבירו" (בבא מציעא נח ע"ב). התלמוד מדייק בדבריו: "המכנה שם רע לחברו" חייב אף אם הוא לא המציא את שם הלעג, ואף אם הושא משתמש בשם אליו "הקורבן" כבר התרגל. באופן פרדוכסלי, לפושע הפוגע בשמו של הזולת מתווסף כדברי זלדה שם: "שם שנתנו לו חטאיו".

סכנת האנטי-שמיות

את הפרק הבא באתיקה של השמות מלמד אותנו הדקדוק. ניתן לומר שה'שם', 'שם העצם הפרטי' עליו למדנו בדקדוק, הוא המאפיין המופלא ביותר של האישיות. דברים אלה באים לידי ביטוי בדקדוק השמות. לשפות שונות יש פילוסופיות דקדוקיות שונות. על אפיון מעין זה עמד הראב"ע, ר' אברהם אבן עזרא ב'ספר השם', כשהסביר את ההבדל בין שני שמות הא-להות. 'א-להים' הוא שם עצם כללי, השם המפורש, "שם הוי"ה ב"ה", הוא שם עצם פרטי. ראב"ע מוכיח זאת תוך שהוא מסתמך על תופעה דקדוקית אופיינית לשפה העברית, תופעה שאיננה אוניברסלית. לשם העצם הפרטי לא ניתן להוסיף 'הא הידיעה', ואף לא ליצור ממנו

לשון רבים. השפה לא מרשה לנו לומר לא 'האברהם' ולא 'אברהמים'. תופעה זאת נכונה בעברית המודרנית אף לגבי שמות משפחה. ואכן, כאן נעוץ היסוד המוסרי. בויכוחים פוליטיים וחברתיים מרבים להשתמש מתוך בוז, בשמות משפחה בלשון רבים. בצורה אינטואיטיבית שולל בכך האדם מהיריב את ייחודיותו והופך אותו לחלק בעיסה של המון מאוס. מתוך כך, אנו משחיתים את השפה העברית, השחתה אנטי-שמית. השם האנושי הוא צלמו של 'השם' – צלם הקב"ה המצוי באדם.

זוועות אושוויץ התבטאו בכל הצורות השטניות האפשריות. אחת מהן מלווה אותנו עד לעצם היום הזה: כתובת הקעקע בזרוע ובו מספר. המספר מייצג את הניסיון להגיע לדה--הומניזציה מוחלטת של האדם. אנו סופרים דברים חסרי אינדיבידואליות. לפעמים אנו נותנים לחפץ מספר זהות, כמו למשל, לרכב או למכשיר טלביזיה. אך זוהי זהות לא ערכית. אנו רק רוצים להבטיח את הזיהוי, למשל במקרים של אחריות וביטוח. על ידי נתינת המספר אנו שוללים מן החפץ כל ערך חוץ מהערך הכלכלי. המספר מציין חפץ אותו ניתן להמיר ולהחליף בחפץ אחר. ה'שם' לעומת זאת, מסמל את מה שאינו ניתן להחלפה, את הקדושה שבאדם.

'שמות' הוא אכן 'אקסודוס', נתינת השמות מתאר מנקודת מבט שונה את שחרור העבדים ואת הכבוד האנושי. העבדים הם בעצם חפצים, מספרים. שחרור העבדים מחזיר להם את שמותם. בשואה ניסו הנאצים להפוך אותנו למספרים. מכאן המשמעות הרבה שיש לטקס קריאת השמות ביום הזכרון לשואה ולגבורה. אנו מאמינים שלכל איש יש שם. ה'שם' הוא הכרה ב'צלם א-להים' שבאדם.

